

BEZDOMOVECTVÍ A KRIMINALITA

Jan Mandys

Ostravská univerzita v Ostravě, Katedra psychologie a aplikovaných sociálních věd

***Abstract:** The homelessness is connected with various pathological phenomena (drug and alcohol addiction, delinquency etc.). This conference papers is focused on a presentation of basic data about delinquency of homeless people and about criminal offences committed on homeless people. The whole conference paper is based on essential theoretical basis of causes of homelessness.*

***Keywords:** Criminality, Homelessness, Causes of Homelessness*

1. Úvod

Bezdomovectví představuje multifaktoriální sociální problém, který má dvě dimenze. Jednak lze chápat jako aktuální nepříznivá sociální situace, která je spojená s nadužíváním návykových látek (zejm. alkoholu a tabáku), pácháním drobné kriminality, absencí bydlení a mnoha dalších problémů. Na straně druhé je bezdomovectví výsledkem selhání jedince při plnění běžných sociálních rolí (např. zaměstnanec, rodič, dítě apod.) a je tedy důsledkem individuálního životního stylu.

Ať chápeme bezdomovectví jako stav či důsledek předchozího života, vždy je spojeno s viditelnou fyzickou i psychickou devastací člověka. Bezdomovectví navíc není v současné době problémem skrytým, jako tomu bylo před rokem 1989, ale bezdomovci často hledají útočiště na veřejných prostranstvích (nádražní haly, obchodní střediska apod.). Tím se dostávají do konfliktu s většinovou společností, která bezdomovce vnímá obvykle spíše negativně.

Bezdomovectví svým charakterem nejenom, že vytváří podmínky pro vznik kriminálního chování, ale bezdomovci se také často stávají obětí trestné činnosti druhých osob.

2. Determinanty ovlivňující vznik bezdomovectví

Aktuální literatura se přiklání spíše k multifaktoriálnímu pohledu příčin bezdomovectví. Jednu z obecných teorií přinášejí američtí autoři - Muñoz a kol (2005). Ti ve své práci popisují dvě skupiny indikátorů možného vzniku bezdomovectví:

1. **Zkušenosti z dětství:** nefunkční rodina, sexuální nebo fyzické zneužívání, hrubé zacházení rodičů s dětmi, psychické onemocnění u rodičů. Tyto indikátory jsou potencionálními rizikovými faktory, aby se člověk stal v pozdějším věku bezdomovcem.
2. **Zkušenosti z dospělosti:** fyzické nebo sexuální násilí v dospělosti, oběť trestné činnosti (okradení, napadení apod.), zkušenost z vězení, délka bezdomovectví

(čím je člověk bezdomovcem déle, tím je větší riziko, že jím zůstane), užívání návykových látek.

V české literatuře přináší širší pohled na příčiny bezdomovectví Hradecký a Hradecká (1996):

1. **Objektivní příčiny** – jsou ovlivněny sociální politikou státu, jednotlivci, sociálním zákonodárstvím. Příčiny objektivního charakteru mohou působit na dodržování lidských práv, na zachování integrity práva a respektování zásady rovných příležitostí pro všechny občany, na vzdělanosti a kvalifikaci občanů.
2. **Subjektivní příčiny** – jsou ovlivněny jednotlivci, rodinami a společenskými skupinami, jejich schopnostmi, rysy, temperamentem, charakterem a věkem. Tyto příčiny můžeme dále dělit na:
 - Materiální – ztráta zaměstnání, nejisté bydlení, dlouhodobá nezaměstnanost, nedostatečné příjmy, zadluženost, neschopnost obhospodařovat vlastní rozpočet, ztráta živitele, majetku.
 - Vztahové – změna struktury rodiny, rodinné nebo manželské problémy, diskriminace ženy, narušené vztahy v rodině, rozdělení či rozpad rodiny, násilí v rodině, sexuální zneužívání, znásilnění.
 - Osobní – mentální retardace, duševní či tělesná choroba, nesamostatnost, osamělost, invalidita, alkoholismus, hráčství a další závislosti.
 - Institucionální – propuštění z ústavu, z vězení, opuštění dětského domova.

Pokud se podíváme na konkrétní determinanty bezdomovectví, může nám posloužit práce britských autorů, kteří v 90. letech na základě empirických výzkumů zjistili následující rizikové faktory Fitzpatrick, Kemp a Klinker (2004; s. 46):

1. „Sexuální a psychické zneužívání v dětství nebo dospívání.
2. Rodinné spory a rozvraty.
3. Delikventní chování a zkušenost s vězením.
4. Předchozí služba u armády.
5. Nedostatek sociálně podpůrných sítí.
6. Dluhy, nezaplacené nájemné nebo hypotéky.
7. Neshody v sousedství.
8. Zneužívání drog a alkoholu.
9. Vyloučení ze školy a nedostatek kvalifikace.
10. Problémy s duševním zdravím.
11. Špatné psychické zdraví.“

Zjištění britských autorů potvrzuje práce Králové (2007; s. 3), která uvádí typické situace a jejich kombinace, kdy dochází ke vzniku bezdomovectví:

- „Partnerské problémy (rozpad partnerství, domácí násilí, odchod).
- Vztahové problémy v rodině (zejména mladí – útěk z rodiny).
- Úmrtí partnera nebo rodičů (zejména senioři, mladiství).
- Zdravotní postižení (fyzické, psychické).
- Ztráta zaměstnání, znevýhodnění na trhu práce (vysoký věk, nedostatečné vzdělání, pohlaví, záznam v rejstříku trestů).

- Migrace do metropole, většího města (představa snadného získání zaměstnání).“

Za jednu samostatnou kategorii příčin bezdomovectví je považována chudoba (Králová; 2007; Mareš; 1999). V USA je považován za hlavní příčinu nedostatek dostupného bydlení. Hartman (2000).

3. Bezdomovectví a kriminalita

Mnoho bezdomovců má za sebou pobyt ve výkonu trestu odnětí svobody, mnoho bezdomovců se setkalo s nejrůznějším druhem útoku na svou osobu (napadení, krádež apod.). Příčiny tohoto stavu můžeme spatřovat v tom, že se osoba bez přístřeší nachází v hmotné nouzi (tzn., nemá dostatečné finanční a materiální prostředky pro uspokojování svých potřeb) a také se tyto lidé pohybují v prostředí, kde se vyskytují jedinci, jež trestnou činností páchají.

Schopnosti bezdomovců a podmínky jejich života, jim neumožňují páchat rozsáhlejší, organizačně náročnější kriminální činy nebo se případně organizovat do větších skupin Hradecký a Hradecká (1996).

Jak ukazuje zpráva za archivu Městské policie Pardubice, i když se bezdomovci dokáží za účelem páchaní trestné činnosti organizovat, jedná se spíše o drobné přestupky. „Při noční kontrole veřejného pořádku v nádražní hale ČD narazili strážníci městské policie na skupinu podnapilých bezdomovců, kteří zvláště hrubým způsobem budili veřejné pohoršení a narušovali občanské soužití. Váleli se opilí po zemi, prali se mezi sebou, nadávali kolemjdoucím, agresivně žebrali a dokonce zatarasili vchod do haly, aby jim žádný cestující nemohl „uniknout“. Všichni byli strážníky z haly vykázáni a dva byli hospitalizováni na záchytné stanici. Strážníci až do rána prováděli namátkové kontroly, aby se tyto osoby opět do haly nevrátily.“ (cit. archiv Městské policie Pardubice ze dne 7. 2. 2008).

V komunitě bezdomovců často odpadá strach z ostudy ze spáchaného přestupku. Vzhledem k tomu, že ve výkonu trestu odnětí svobody bezdomovci dostanou pravidelnou stravu a střechu nad hlavou, nevidí tyto lidé v pobytu ve věznicích taková negativa jako běžná populace. (Štěchová, Luptáková, Kopoldová 2008).

Fitzpatrick, Kemp a Klinker (2004) na základě výzkumů realizovaných ve Velké Británii dokládají, že přibližně polovina bezdomovců byla někdy v minulosti ve vězení nebo ve vazbě. U bezdomovců se objevují tzv. strategie přežití, což znamená, že častokrát participují na kriminálních činech, jako je prostituce, braní drog, prodej drog, krádeže v obchodech, vloupání. Zkušenost s vězením a trestním řádem může zvýšit šanci stát se bezdomovcem. Jedna studie doložila, že 40 % vězňů očekává, že se stanou po propuštění bezdomovci. Méně než polovina osob se mohla vrátit na adresu, kde žili, než se dostali do vězení.

Štěchová, Luptáková a Kopoldová (2008) ve své práci uvádějí výsledky sondy, kterou provedly mezi bezdomovci. Ta byla provedena mezi obyvateli azylových domů a autorky zjistily, že 40 % těchto osob má v anamnéze trestnou činnost, což je podle nich mnohonásobně větší počet trestaných osob než v běžné populaci. Z tohoto počtu

dokonce 20 % osob páchalo trestnou činnost opakovaně. Trest odnětí svobody si odpykalo 22 % všech trestaných osob. Dále také zjistily, že nejenom, že bezdomovci páchají trestnou činnost, ale také se často stávají její obětí. Upozorňují na to, že u nás nebyla provedena žádná studie na toto téma. Nicméně v jejich sondáži se toto téma okrajově objevilo. Napadeno bylo celkem 38 % osob ze zkoumaného vzorku, z nichž přibližně polovina opakovaně. Pouze v polovině oznámených případů se jimi policie zabývala.

Tento fakt také konstatují Hradecký a Hradecká (1996), kteří uvádějí, že z výzkumů v Německu vyplývá, že bezdomovci jsou stopadesátkrát více ohroženi než běžná populace tím, že zemřou násilnou smrtí.

Rozsáhlé dotazníkové šetření proběhlo také v Pardubicích. Jedna z otázek směřovala na zjištění kriminálního chování osob bez domova. S překračováním zákona mělo v minulosti problémy 42% osob, 55% respondentů uvedlo, že nikdy problémy se zákonem neměli, 3% dotazovaných na tuto otázku neodpověděla. Několik respondentů odmítlo sdělit druh trestné činnosti, kterou spáchali. K nejčastějším trestným činnostem mezi respondenty patří krádeže, rvačky a neplacení alimentů (Paulovič, Sychrová, Šolínová; 2006).

Další statistická data o kriminalitě bezdomovců poskytuje Armáda spásy v Brně (Infoservis.net). Jedná se o shrnutí poznatků, které tamní pracovníci azylového domu mají se svými uživateli:

- 30 % osob aktuálně po výkonu trestu.
- 50 – 60 % v minulosti soudně trestáno.
- Někteří tendují k šikaně (zejm. mladí).
- Neschopnost starat se o sebe.
- Mnoho z nich se do vězení vrací – obtížná zjistitelnost (nekomunikace vězeňské služby).

Hlavní faktory determinující kriminalitu osob bez domova můžeme definovat v zásadě takto:

- Vliv rodiny
- Nízké vzdělání
- Zdravotní či mentální poruchy
- Vliv skupiny
- Propuštění z vězení

4. Závěr

Ať se již díváme na bezdomovectví jako na stav či výsledek, je nutné ho posuzovat v celospolečenském kontextu. Bezdomovectví je sice výsledkem individuálního selhání jedince, ale zároveň odráží celkový stav společnosti.

Pokud svůj úsudek opřeme o faktickou znalost příčin bezdomovectví, je jasné, že sklony k páchání kriminálních deliktů si lidé bez domova přinášejí ze svého nejpřirozenějšího sociálního prostředí, tedy primární rodiny. Tam, kde se již malé dítě

setkává s nezájmem o směřování k vyšším cílům a společenským hodnotám, je větší šance, že se jako bezdomovec stane pachatelem trestné činnosti.

Dalším významným faktorem je působení skupiny (ostatních osob bez přístřeší) na samotného jedince. V subkultuře bezdomovců mnohdy odpadá přirozený ostych z následků při odhalení spáchaného trestného činu.

Život na ulici s sebou přináší zvýšené nároky na odolnost organismu a schopnost přežít. Člověk nemající zajištěnu potřebu fyziologického bezpečí se tak často může stát terčem fyzického útoku, a to z nejrůznějších příčin (násilí uvnitř jeho referenční skupiny nevyjímaje).

Samotnou kapitolu, která by se, vzhledem k zvyšujícímu se počtu, měla stát předmětem zájmu odborníků je otázka bezdomovectví žen. Většina výzkumů je totiž realizována zejména mezi muži.

Použité zdroje:

- [1] FITZPATRICK, S.; KEMP, P.; KLINKER, S. *Bezdomovství – Přehled výsledků výzkumů z Velké Británie*. Kostelec nad Černými lesy. Institut zdravotní politiky a ekonomiky; 2004. ISBN: 1-86134-255-1.
- [2] HARTMAN, D., W. Policy Implications from the Study of the Homeless. In *Sociological Practice: A Journal of Clinical and Applied Sociology*, Vol. 2, No. 2; 2000; s. 57 – 76. ISSN 1573-787X.
- [3] HRADECKÝ, I.; HRADECKÁ, J. *Bezdomovectví – extrémní vyloučení*. Praha. Naděje; 1996.
- [4] INFOSERVIS.NET. *Věznice plodí nové bezdomovce*. [cit. 18. října 2007]. Dostupné na: <<http://www.infoservis.net/art.php?id=1069232968>>
- [5] KRÁLOVÁ, J. *Společenská rizika související s bezdomovectvím*. 2007. [cit. 15. září 2008]. Dostupné na: <<http://www.upol.cz/fakulty/lf/struktura/pracoviste/ustav-socialniho-lekarstvi-a-zdravotni-politiky/phdr-jaroslava-kralova/>>
- [6] MAREŠ, P. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha. Sociologické nakladatelství; 1999. ISBN 80-85850-61-3.
- [7] MĚSTSKÁ POLICIE PARDUBICE. *Tisková zpráva ze dne 7. 2. 2008*. [cit. 10. listopadu 2008]. Dostupné na: <http://www.pardubice.eu/spravamesta/mestskapolicie/mp_zpravy/archivzprav/mpp08/mp_tisk080207080207.html>
- [8] MUÑOZ, M.; PANADERO, S.; SANTOS, E., P.; QUIROGA, Á. Role of Stressful Life Events in Homelessness: An Intragroup analysis. In *American Journal of Community Psychology*, Vol. 35, Nos. 1/2, March 2005; s. 35 – 47. ISSN 1573-2270.
- [9] PAULOVIC, J.; SYCHROVÁ, A.; ŠOLÍNOVÁ, L. *Průzkum uživatelů o. s. SKP – CENTRUM*. Pardubice; o. s. SKP – CENTRUM; 2006.

[10] ŠTĚCHOVÁ, M.; LUPTÁKOVÁ, M.; KOPOLDOVÁ, B. *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie*. Praha. Institut pro kriminologii a sociální prevenci; 2008. ISBN 978–80-7338–069-4.

Kontaktní adresa:

Mgr. Jan Mandys
Externí doktorand Ostravská univerzita v Ostravě
Katedra psychologie a aplikovaných sociálních věd
Email: jan.mandys@centrum.cz